

Architect van de Nieuwe Kunst

Tien jaar geleden vroeg een Amerikaans meisje, nadat ze in een museum in Glasgow naar hoge stoelen van Mackintosh had staan kijken, waarom de man al zijn stoelen wit had geschilderd. Vader fronste de wenkbrauwen en antwoordde: „Hij deed het gewoon, omdat hij een genie was.” „Ja”, viel moederlief hem bij, „en had-ie in Amerika gewoond, dan zou hij Frank Lloyd Wright hebben geheten.” Het voorval zegt alles over de reputatie van Charles

Rennie Mackintosh (1868-1928). Rond de eeuwwisseling gold de Schotse architect-ontwerper-schilder als één van de grote gangmakers van de Nieuwe Kunst. Architecten als Victor Horta, Frank Lloyd Wright en de Wener bouwmeesters Otto Wagner en Adolf Loos beschouwden hem als een lichtend voorbeeld. In eigen land werd de profeet echter niet geëerd. Sterker, hij werd bespot en verguisd. Bijna 70 jaar na zijn dood krijgt Mackintosh in zijn

geboorteplaats de waardering die hij bij leven moest ontberen. Het portret van de kunstenaar siert bijna elke etalage in Glasgow, touroperators organiseren busreizen langs gebouwen van zijn hand, in het centrum van de stad voert een wandelroute toeristen langs Mackintosch-pleisterplaatsen en in de grootste kunstgalerie van de stad, McLellans, loopt tot en met 30 september een grote overzichtstentoonstelling van zijn werk.

Charles Rennie Mackintosh (1868-1928).

Glasgow negeerde de frivole Mackintosh

In de tweede helft van de 19e eeuw had Glasgow last van groeistuipten. De stad aan de Clyde was een schoolvoorbeeld van een door de industriële ontwikkeling rijk geworden, maar tevens verworven stad. De katoenindustrie, hoogovens, scheepswerven en machinefabrieken bepaalden destijds in grote mate het stadsbeeld. Tegen de eeuwwisseling telde de stad een miljoen inwoners. Mensen die vrijwel allemaal erbarmelijk gehuisvest waren in slecht gebouwde woonkazernes, de zogenaamde 'gorbals'. Glasgow was oerlelijk en had als 'razorblade-city' een slechte reputatie, maar floreerde. De fabrieken en de overzeese handel leverde een bescheiden aantal Glaswegianen enorme rijkdom op. Thee-magnaat Thomas Lipton, koetsenbouwer Archibald McLellan en reder William Burrell vergaarden gigantische kapitalen. Een deel van het verworven geld werd geïnvesteerd in nieuwe gebouwen en particuliere kunstcollecties.

In die stad zag in 1868 Charles Rennie McIntosh (zijn naam veranderde hij in 1890 in Mackintosh) het levenslicht. Zijn vader William was een politieofficier, zijn moeder Margaret Rennie een karaktervolle vrouw met een kunstzinnige inslag. Charles was de vierde in een gezin dat later elf kinderen zou tellen. De jonge Mackintosh blonk niet uit op school. Hij had last van woordblindheid, waardoor lezen en schrijven hem slecht afgingen. Tekenen kon hij als de beste. Bijna dagelijks zwierf hij rond op de necropolis, een enorm kerkhof op een heuvel in de oude stad en vergaapte zich aan de statige grafmonumenten, Keltische kruisen en Victoriaanse mausolea. Hij tekende ze na en schiep op papier zijn eigen bouwwerken. Op 16-jarige leeftijd trad hij in dienst bij John Hutchinson, een plaatselijke architect, die hem in staat stelde om lessen architectuur te volgen aan de Glasgow School of Art. Daar onderscheidde Mackintosh zich met zware ontwerpen.

In 1889 trad de aankomende architect in dienst bij Honeyman & Keppie, in die jaren een vooraanstaand architectenbureau, dat een kwart van alle nieuwbouw in de snelgroeïende stad voor zijn rekening nam. De compagnons hadden al vrij snel in de gaten dat zij met Mackintosh iemand binnen hadden gehaald, aan wie de firma iets zou kunnen hebben. Het was alleen zaak dat de jonge tekenaar snel verder geschoold werd. Eind jaren '80, begin jaren '90 deed Mackintosh dan ook mee aan een aantal wedstrijden, won er enkele en maakte studiereizen door Italië, Engeland en Duitsland.

Terug in Glasgow bleek dat Mackintosh zich meer en meer wilde gaan manifesteren als kunstenaar. Op de Glasgow School of Art was hij bevriend geraakt met Herbert McNair, een collega van hem bij Honeyman & Keppie, die op zijn beurt nauwe relaties onderhield met de zusters Margaret en Frances MacDonald. Deze dames waren feministen avant-la-lettre, getalenteerd en sterke persoonlijkheden, die in feite in het Victoriaanse Glasgow vreemde eenden in de bijt waren. Ze schilderden wandpanelen met androgyne vrouwfiguren, Keltische motieven en symbolische figuren. De Ierse dichter W.B. Yeats en de Belg Maurice Maeterlinck met zijn symbolische verzen waren voor de gezusters MacDonald bronnen van inspiratie. De vriendschap tussen de vier resulteerde in twee huwelijken, de kunstzinnige interactie in een jarenlange samenwerking.

Vruchtbare jaren

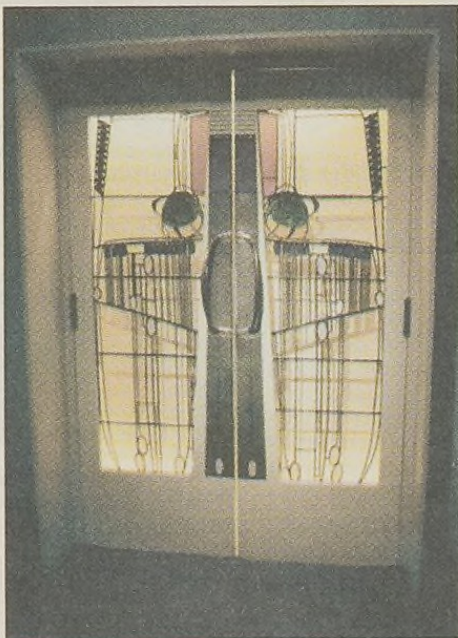
Voor Mackintosh braken vruchtbare jaren aan. In 1893 kreeg hij zijn eerste grote opdracht. De grootste krant in de stad, 'The Glasgow Herald', was toe aan een nieuw kantoorgebouw. Het gebouw moest beschikken over een watertoren en een ruime uitgang voor de distributiefdeling van het bedrijf. Mackintosh kwam voor de dag met een vrij massief gebouw met op een hoek een 46 meter hoge toren (met waterbassin) lijkend op een toren van een 17e-eeuwse Schotse burch. De monumentale hoofdingang was versierd met zwanefiguren en ogen. Het gebouw viel bij de opdrachtgevers in de smaak en de architect kon zich verheugen op extra aandacht van zijn werkgevers. Hij ontwierp een nieuwe school, een nieuw onderkomen voor een medisch instituut in de stad en een tweetal buitenwoningen, waarvan hij ook de interieurs voor zijn rekening nam. In 1896 schreef Honeyman & Keppie in op een wedstrijd om een nieuwe kunstacademie in de stad te mogen ontwerpen en bouwen. De tekeningen waren van de hand van Mackintosh. Voor de directeur van de academie, Francis Newberry, die Mackintosh nog als leerling had meegeemaakt, was de keuze zo gemaakt. Zijn oud-leerling mocht de klus klaren en een klus was het. De school moest worden gebouwd op de steilste heuvel van de stad. Op een plek waar amper ruimte was voor

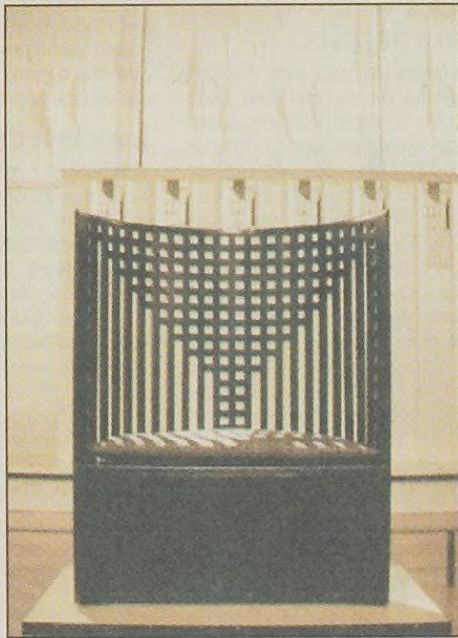
Entree van de Glasgow School of Arts, 1898.

Secretaire.

Toegangsdeur van de Willow Tearoom in Glasgow, 1903.

Stoel voor Hill House.

een gebouw met de gewenste inhoud. De architect ontwierp een voor die tijd functioneel-modern gebouw, dat ook weer elementen uit de Schotse burcharchitectuur meekreeg. Dominant waren, en zijn nog steeds, de grote en eenvoudige gedeeltes van de venstervlakken met praktische versieringen. De entree in de honingkleurige noordgevel breekt de steenmassa in twee delen. Een balkon en een kleine toren, alsmede een polvende daklijst doen de symetrie van van de gevelpartij verloren gaan, maar geven wel een extra dimensie aan de gevel. De later gebouwde hoge zijgevel voorzorg Mackintosh van glas-in-loodramen, waardoor de ateliers voldoende lichtval kregen. Aan de achterzijde, van de straat af niet te zien, zorgde de architect voor ruimte in het gebouw door maar liefst 39 verschillende niveaus toe te passen. Een ware waternaf van steen. De Glaswegianen stelden de frivoliteit in steen niet op prijs. Zij waren gewend aan

de neo-classicistische bouwwerken, niet aan het wisselspel van verticale en horizontale lijnen, in- en uitspringende gevellementen, kleine raampjes in massieve muren en de symbolische ornamenten boven deur- en raamlijsten. Bovendien waren de stellingen weinig gecharmeerd van Mackintosh's werk voor Kate Cranston. Een rijke dame die dranklustige Schotten en masse van de drank af wilde helpen. Zij dacht dit te kunnen doen door her en der in Glasgow theesalons te beginnen. Salons, met luxe verpozingsruimten, alle ontworpen (in- en exterieur) door Mackintosh. Cranston stelde de architect in de gelegenheid om zijn talenten als interieurontwerper verder te ontwikkelen. Samen met zijn vrouw Margaret bedacht en maakte Mackintosh tussen 1895 en 1915 honderden meubelstukken. Stoelen, kasten, tafels, dressoirs, bedden, hangkasten, lampen en klokken. De ene keer in donker ge-

verfd hout met kleurige, eenvoudige motieven als blokjes en strepen, de andere keer wit geschilderd met drukke Japanse of Keltische ornamenten. Mackintosh hanteerde in die jaren een totaalconcept. Hij ontwierp niet alleen het gebouw, ook de inhoud. Als opdrachtgevers anders wilden, haakte hij af. Van compromissen wilde hij niet weten. Een en ander had tot gevolg dat hij regelmatig zijn geduld en opdrachtgevers verloor. Alleen Cranston gaf de ontwerper volledig de vrije hand en dat was voor Mackintosh maar gelukkig ook, want anders zou hij reeds op zijn dertigste zijn uitgeraamd. Begin deze eeuw gold Mackintosh in het buitenland nog als een meester van de Art Nouveau. Hij won prijzen in Turijn en Duitsland met zijn interieur-ontwerpen. De Sezessionisten in Wenen bleven hem bewonderen en uitnodigen om deel te nemen aan exposities. In Glasgow was rond 1910 de ster van Mackintosh al lang ge-

doofd. Opdrachten kreeg hij niet meer. Kort na de eeuwwisseling was hij volwaardig partner van Honeyman en Keppie geworden, maar het bedrijf floreerde ook niet meer. In 1913 stapte hij er uit en wijdde zich bijna een jaar aan zijn nieuwe liefde: de fles.

Mackintosh voelde zich miskend. In depressieve toestand verkaste hij met zijn vrouw naar een vakantiewoning aan de kust van het Engelse graafschap Suffolk. De vakantie liep uit op een verblijf van een jaar en de kunstenaar vertikte het na dat jaar om terug te keren naar zijn geboortestad. Hij verhuisde naar Londen. Daar betrok hij een huis in de kunstenaarsbuurt Chelsea en ging weer aan het werk nadat kennissen hem aan een paar opdrachten geholpen hadden. Hij ontwierp een buitenhuis in Northampton, een interieur voor de Ingram Street tearoom in Glasgow en leverde voor textielfabrieken een grote reeks aan textieldessins. Ook in Londen bleef de erkenning uit, waarop Mackintosh besloot om ook Engeland te verlaten. Met zijn vrouw zwierf hij maanden door Frankrijk, om uiteindelijk rust te vinden in het Zuid-Franse Port Vendres. Daar wijdde hij zich volledig aan het aquarelleren. In 1927 moest zijn vrouw voor een medische behandeling terug naar Londen. Ze ging terug naar Port Vendres, genezen, maar moest niet veel later samen met Charles terug naar de Britse hoofdstad. Hij was ziek, kon zijn tong niet meer bewegen. De diagnose luidde: kanker. De laatste drie maanden van zijn leven verbleef hij in een verpleegtehuis waarin hij op 10 december 1928 overleed op 60-jarige leeftijd.

Vergetelheid

Na zijn dood verpauperden zijn bouwwerken in Glasgow in ras tempo. De man en zijn werk raakten in vergetelheid. Alleen in academische kringen werd zijn naam nog wel eens genoemd, maar ook niet meer dan dat. In 1968 organiseerde professor McLaren Young ter gelegenheid van het honderdste geboortjaar van de architect een tentoonstelling van zijn werk, die de vroegere Art Nouveau- of Jugendstilcentra op het continent aandeelde, maar niet te zien was in Glasgow. Glasgow was Mackintosh echt vergeten. Zijn theesalons waren verdwenen, op één na: The Willow boven Henderson's in Sauchiehallstreet. De enige door Mackintosh ontworpen kerk, Queen Cross Church, stond te verpauperen omdat er geen erediensmen meer in werden gehouden. De Glasgow Herald toog in 1980 naar een modern kantoorcomplex en Martyrs Public School verloor zijn bestemming in 1976 en werd leeg achtergelaten.

In 1973 werd de Charles Rennie Mackintosh Society opgericht, een organisatie die zich tot doel stelde het erfgoed van de miskende zoon van Glasgow te beschermen en waar mogelijk te conserveren. De

oprichting van het genootschap kwam op een moment dat de Art Nouveau opnieuw in beeld kwam. Op veilingen van vermaarde kunsthuizen werd opeens grof geld betaald voor authentieke Mackintosh-meubelen. En omdat de ontwerper in zijn tijd verzuimd had juridisch zijn rechten vast te leggen, kon iedereen ook elke krul die hij ooit op papier gezet had te gelde maken. Juweliere kwamen voor de dag met juwelen uit de Mackintosh collectie (spotte de Mock- (namaak) intoshcollectie genoemd), meubelfabrikanten brachten 'originale' Mackintosh-meubelen op de markt en textielfabrikanten wisten ook nieuwe Mackintosh-motieven op te duikelen.

Hill House

Voor de CRM-Society kwam de nieuwe belangstelling niet ongelegen. Er werden fondsen verworven waarmee, langzaam maar zeker, Mackintosh-gebouwen in de stad gerestaureerd konden worden. Het genootschap was zelfs in staat om de Queens Cross Church voor een periode van 21 jaar in bruikleen van de kerk te krijgen. Het Hill House in Helensburgh kon in 1982 worden overgedragen aan het National Trust (Monumentenzorg) en het stadsbestuur van Glasgow besloot in 1989 om het nooit gebouwde Art Lovers House van Mackintosh alsnog te bouwen. Dit jaar werd het met Pasen plechtig geopend. Het huis staat open voor bezoekers. Voor enkele andere gebouwen wordt momenteel gewerkt aan reddingsplannen. Mackintosh interieurs en meubelen werden al langer gerestaureerd en geconserveerd door medewerkers van de Hunterian Art Galerie. Ruim driehonderd werkstukken, waaronder ontwerpen van gebouwen, aquarellen, theesalon-interieurs, maquettes, kasten, wandpanelen, hoge en lage stoelen, lampen, klokken en eetgerei zijn tot en met 30 september te bekijken in de McLellan Galerie in het centrum van Glasgow. Eind november verhuist de expositie naar het Metropolitan Museum of Art in New York. De prestigieuze tentoonstelling staat overigens niet op zich. Glasgow brengt dit jaar – onder het motto 'beter laat dan nooit' – een hommage aan Mackintosh. In McLellans worden films over het leven en werk van de Modernist getoond, er worden workshops gehouden, lezingen verzorgd, er is een wandelroute door de stad uitgestippeld langs alle nog bestaande gebouwen van hem. De meeste zijn bovendien te bezichtigen. Het is overigens wel buitengewoon cynisch dat de grootste Mackintosh-tentoonstelling mogelijk is gemaakt door sponsor Glaxo Li-queur.

Connie van Gremberghe

Expositie: Charles Rennie Mackintosh, tot 30 september in The McLellan Galleries, Glasgow. Geopend: maandag t/m zaterdag 10 tot 20 uur, zondag 11 tot 20 uur.